

Petr Piřha

O pohřbech a pohřbívání

O pohřbech a pohřbívání

Petr Piřha

Recenzovali:

prof. PhDr. Ing. Jan Royt, Ph.D., DSc.

P. Mgr. Jakub Berka, OPraem.

**Financováno
Evropskou unií**
NextGenerationEU

**Národní
plán
obnovy**

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum pro Katolickou teologickou fakultu

Praha 2023

Redakce Alena Jirsová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2023

© Petr Piřha, 2023

ISBN 978-80-246-4196-6

ISBN 978-80-246-5545-1 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Slovo úvodem	9
I.	
Hroby, hřbitovy a pohřby	12
Význam pohřbu	24
Hrst inspirujících vzpomínek a opakujících se situací	28
1. Některé mnohými přehlédnuté skutečnosti	29
Dvojí podzim	29
Podzimní svátky	30
Co je člověk, že na něho pamatuješ, Hospodine?	34
Alej snu a meditace ke hrobům našich předků	35
Poznání	38
2. Často se opakující situace	39
Patero oslovení pozůstalých	39
II.	
Vzpomínka na Milenu Hákovou	48
Promluva při requiem za oběti totalitních režimů	50
Dopis prof. RNDr. Liborovi Pátému po úmrtí jeho ženy prof. RNDr. Lídy Eckertové	55
Kázání při requiem za PhDr. Jaroslava Jirsu	56

Kázání při requiem za Karla Stádníka	59
Kázání při pohřbu Václava Horáka	61
Promluva při requiem za dr. Marii Těšitelovou, DrSc.	63
Řeč po requiem za doc. RNDr. Jiřího Fialu	65
Promluva při rozloučení s prof. PhDr. Kolomanem Gajanem, DrSc.	67
Řeč při posledním loučení s prof. MUDr. Petrem Zvolským, DrSc.	69
Kázání při pohřbu paní Marie Hronkové	72
Kázání při requiem za paní Marii Venturovou	75
Kázání při requiem za Vojtu Fischera	78
Kázání při requiem za učitele Františka Krákoru	81
Projev na pietním aktu	84
Kázání na pouti na texty svátku Nanebevzetí Panny Marie	86
Rozloučení s RNDr. Vladimírem Fialou, DrSc.	90
Promluva při děkovné mši za P. Františka Picha	92
Requiem za paní Jiřinu Janíkovou	95
Řeč při posledním rozloučení s MUDr. Hankou Zvolskou, CSc.	98
Kázání při pohřbu paní Marty Kanyzové	101
Requiem za Víta Hronka	103
Promluva na ekumenické bohoslužbě za oběti totality na závěr festivalu Mene Tekel	106
Requiem za prof. RNDr. Petra Vopěnku, DrSc.	110
Promluva nad rakví po requiem za P. Jana Nepomuka Pavla Aixnera, OSA	112

Panychida za katolické duchovní, kteří zahynuli v době 2. světové války	114
Requiem za prof. PhDr. Ivana Lutterera, DrSc.	120
Rekviem za paní Bernadettu hraběnkou Kinskou z Vchynic a Tetova	124
Promluva při requiem za Bedřicha Rose	128
Requiem za PhDr. Dagmar Marešovou	134
Requiem za prof. RNDr. et PhDr. Zdeňka Neubauera	140
Kázání při requiem za ing. Jana Kopeckého	146
Kázání při mši sv. za zesnulou paní Annu Štalzerovou	151
Promluva při pohřbu ing. Alexandra Becha	156
Kázání při pohřbu ing. Antonína Schauera	159
Kázání při requiem za MUDr. Boženu Neumannovou	163
Requiem za Jana Palacha	166
Requiem za P. Jaroslava Karla	170
Requiem za P. Milana Badala	173
Promluva při requiem za varhaníka mistra F. X. Thuriho	176
Promluva na závěr requiem za prof. MUDr. Josefa Marka, DrSc., dr.h.c.	179
Requiem za Veroniku Šrankotovou	181
Requiem za Karla IV.	183
Kázání při requiem za Jana Jakuba Zahradníčka	186
Kázání při requiem za prof. MUDr. Danuši Táborskou, DrSc.	189
Pietní akt u hrobu Fridolína a Jiřího Hoyera	193
Promluva při pohřbu prof. RNDr. Libora Pátého, DrSc.	196

Promluva při requiem za Alenu Horákovou	199
Kázání při requiem za paní Evu Sharpovou	201
Promluva při requiem při 80. výročí vzniku 1. čs. stíhací perutě RAF	204
Řeč u rodinného hrobu ing. Eduarda Kužela	207

Slovo úvodem

O přípravu a vydání této knihy mě požádal otec biskup Josef Hrdlička. Vyhověl jsem mu, i když jsem si uvědomoval, že se její obsah může řady lidí dotknout. V prvé řadě si nenamlouvám, že jsem široko daleko jediný kazatel, který umí oslovit pozůstalé a ostatní smuteční hosty. Vím rovněž, že naši známí neumírají proto, abych já mohl mluvit o sobě na pozadí jejich rakví.

Kázat při pohřbu je dnes nesnadné, protože v kostele jsou věřící, z nichž mnozí do kostela přijdou málokdy, jinověrci, ateisté a stává se, že přijde někdo, kdo je na mši vůbec poprvé. Z toho pak plyne potřeba mši komentovat, aby zúčastnění vůbec věděli, co se kdy děje. V posledních době pozorují, že dost kněží střední a mladé generace dělá v dobré víře velikou chybu. Vzhledem ke složení posluchačů využijí kázání ke zvěstování Evangelia nebo rozsáhlé katechezi. Ani jedno přítomní nepochopí, věřící to většinou uráží. Všeobecný dojem z vlastně dobrého kázání je pak takový, že pak pan farář mluvil z cesty. Starou slabinou pohřebních kázání je trojí klišé, která kněz celý život opakuje, a jak poznamenal jeden spolubratr, která mohou přednést i z rakve při svém pohřbu. Tyto řečnické výkony začínají podle daného počasí slovy: *Sama příroda dnes pláče – prší; sama příroda dnes klade pokrývku – sněží; sama příroda dnes září a vrhá světlo – svítí sluníčko*. Vše, co následuje, už je formulář, kde se mění jen jména. Konečně působí nedobře, když kázání dostane charakter *curricula vitae* v žádosti o místo v nebi.

Přidá-li se k tomu zvuk špatně naladěných nástrojů, povážlivě rozrvaných varhan a falešný hlas kostelníka, který tremola dosahuje tím, že třepetá kůží na ohryzku, lze říci, že ne jeden pohřeb je vlastně poslední a definitivní zkouškou, že nebožtík je opravdu mrtev.

V dalších dvou kapitolách alespoň zhruba načrtnu, co je to pohřeb a co je hřbitov. Při tom ukážu hlubokou krizi soudobé společnosti, krizi, se kterou se musíme utkat, máme-li obhájit smysl života a důstojnost každého člověka. Majestát smrti ani majestát Boha se nepohnou, my se před nimi však rozpadneme snadno.

Závěrem tohoto úvodu zmíním ještě tři skutečnosti. Zaprvé, že moje úloha kazatele byla usnadněna tím, že jsem zemřelé dobře znal a stýkal se s nimi řadu desítek let. Zadruhé, že v mnoha případech šlo o významné osobnosti s širokým vlivem na společnost, ale zároveň o zcela běžné občany. Bylo proto nutné zajistit, aby se na veřejnost nedostalo nevhodně nic ze soukromí lidí, o nichž mluvím. A zabránit tak urážlivému přetřásání soukromých záležitostí i v médiích. Svá kázání jsem proto vždy konzultoval s pozůstalými. Složení lidí, o kterých jsem mluvil, vedlo samo sebou k tomu, že celek je zajímavým obrazem doby. Zatřetí, že s vědomím předchozího jsem do souboru zařadil i několik textů, které nejsou, striktně vzato, kázáním při pohřbu, ale mají k tématu blízký vztah, jako např. projev při pietním aktu na střelnici v Kobyliších.

Redakční poznámka:

Redakce ponechává všechny jazykové zvláštnosti, které jsou nedílnou součástí autorského textu.

I.

Hroby, hřbitovy a pohřby

Zásadním důvodem pohřbívání je a vždy bylo odstranění mrtvol, tedy důvod hygienický. Z téhož důvodu byla ostatně odstraňována i uhynulá zvířata. U těch se přirozeně postupovalo jinak než u lidí. V obcích k tomu byla zřizována instituce pohodných, kteří museli bydlet v rasovně mimo obec. Mimořádně existovaly i plně označené hroby milovaných zvířat, především jezdeckých koní, jako např. bájného koně Šemíka a psů, zvláště loveckých a bojových. O hluboké krizi současné společnosti svědčí porovnání hřbitovů lidí a hřbitovů domácích mazlíčků. Prvé jsou navštěvovány méně a udržovány podstatně hůř než druhé. Plně to souhlasí s postavením především psů v městských rodinách. Po návratu domů se všichni členové rodiny jdou postupně uklidnit z prožitých traumát k jediné bytosti, která má zrovna čas a pochopení. Domácí zvíře, opět především psi, nahrazuje mladým párům děti, o které se partneři nechtějí starat.

Pohřbíváním se zabývají dvě vědecké disciplíny. Archeologie se zabývá místem uložení, antropologie uloženým tělem. Obě disciplíny se překrývají. Úlohu přitom hrají způsoby pohřbívání. Jde především o dva. Prastaré jsou oba. Už v prehistorické době je doloženo zahrabávání do země a zpopelňování. Při prvním dojde ke tlení, tj. rozkladu měkkých částí, pevné části zůstávají jako kosterní ostatky, z nichž velké kosti a lebka odolávají i tisíce let, zvláště v suchých půdách a dobře větraných skalních jeskyních. Vítězně konkurujícím způsobem je zpopelnění. Z mrtvého těla zůstane jen popel, prach. U pohřbu žehem je na minimum zkrácena doba zániku a minimalizován je prostor potřebný pro uložení. Je to jasné u míst, kde hřbitov obsahuje kolumbárium. Pohřeb žehem nebyl křesťanskými církvemi dlouho přijímán. K definitivnímu obratu došlo až díky

nacistickým koncentračním táborům, právem označovaným za továrny na smrt. Právě praxe v těchto táborech přinesla i obrat v procesech svatořečení, kde až do druhé světové války musel mít služebník Boží jasně doložený hrob s trvalou kontinuitou úcty. Pravidlo mělo racionální jádro v tom, že ke svatořečení byli občas navrhováni neexistující lidé.

V našich národních dějinách způsobilo zmíněné pravidlo odklad kanonizace sv. Anežky Přemyslovny o několik století. Její hrob byl z původního místa kvůli častým záplavám z břehu Vltavy přenesen na jistější místo, jehož zaznamenaná poloha se ztratila při útocích husitů na kláštery. Papežský úřad trval na dané podmínce, přestože ve vatikánském archivu je několik Anežčiných vlastnoručních dopisů papežům a v Praze jsou uloženy odpovědi na ně. O její existenci tedy nebylo pochyb. Osud mučedníků, jejichž tělesné pozůstatky symbolicky řečeno vylétly komíný pecí v koncentračních táborech anebo byly smíchány se stovkami dalších neznámých lidí a nametyeny do řek či umělých stok, učinil tomuto pravidlu konec. Podle něho by nemohli být kanonizováni lidé jako Edith Steinová nebo P. Maxmilian Kolbe.

V dřívějších dobách byl popel vsypán do uren a poté uložen na vhodné místo, často i do země. K tomu se vztahuje roztomilá historka z vývoje naší archeologie. Na přelomu 19. a 20. století si prof. Lubor Niederle v horký letní den vyšel na rodinný výlet do Únětic, obce nedaleko na sever od Prahy. Kolem oběda se zastavili na statku v Úněticích a požádali o vodu k napití. Selka je pozvala do chladné světnice a poslala děvečku do sklepa pro mléko. Ta se vrátila a mléko nesla v keramické nádobě kruhového tvaru v podobě dvou proti sobě postavených kuželů, jejichž základnu tvořil ostrý předěl nádoby. Když vešla do dveří, vyskočil učenec z lavice, kde seděl a vykřikl: „Proboha, kde ...“ Dál se nedostal. Vyděšená děvečka upustila nádobu s mlékem, ta se pochopitelně rozbila a mléko se vylilo. Děvečka se dala do pláče a plakala usedavě nad panem profesorem, který bleskurychle klekl ke stěpům do mléka a hořekoval: „Taková škoda, taková škoda!“ Trvalo chvíli, než panímáma pochopila, že mu nejde o mléko. Pak ho uklidnila slovy: „To žádná škoda není, takových nádob nám pod lesem ve stráni rostou stovky.“ A odvedla badatele do sklepa, kde byl pan profesor jak v Jiříkově vidění, protože na zemi a na policích stálo aspoň 20 různě velkých a různě ozdobených okřínů. S hospodářem a dvěma pacholky potom běželi do stráně a pod jeho vedením tam odkryli celou řadu dalších popelnic. Když se večer unavení a hladoví sesedli k večeři, vyslechli profesorův výklad o nálezů a jeho rozhodnutí, že pole je tak rozsáhlé a okříny tak vzácné, že tuto kulturu nazve „únětická kultura“ jako obecný název dané oblasti, kde se později

našla i další menší popelnicová pole. Po přednášce, kterou venkované vyslechli s velkým zájmem, se hospodář obrátil ke své ženě: „No, Paulino, pověz popravdě, jestli jste ty urny před prvním použitím pořádně umyly? To víš, muset žít s tím, žes mi do kafe přimíchávala bůhvíjak staré prabáby a pradědy, to nejní žádná maličkost. A pak si pamatujte, holky, obrátil se k dcerám a děvečkám, že ode dneška musíte na krajáče dávat velký pozor, protože je budeme muset kupovat, a to není levné. Moc bych se divil, kdyby nám císař pán za ty starý něco dal. Pan profesor by sice rád něco dal, ale je chudej jak kostelní myš. A teď, vašnosti, ne že by mně bylo s váma špatně, se s váma rozloučím a vysypu vás. Světlo je dlouho, noc je milá po tom hicu, ale už je vidět hvězdy. Dám zapřáhnout a tudle Martin kočíruje kočár dobře a koně má klidný. Však uvidíte. Domů byste těžko došli. Děti už beztak usínají. A já s klukama budem vstávat brzo. Jdeme kosit. Co je to brzo, pane starosto?“, zeptala se paní Niederlová. „Tak před půl třetí. Ve tři musíme být na louce, abychom ji do velkého hicu měli položenou.“

Před kočárem slovný a i prostým lidem známý vědec řekl: „Dopřál jste mi, pane starosto nejkrásnější setkání a nález v celém mém životě.“ Starosta se šelmovsky usmál, pozvedl lucernu, kterou držel, aby dobře osvětila paní Niederlovou a zeptal se: „To myslíte, že těch pár hrnců je víc, než taková krásná dobrá žena, která vám dala tři zdravé, nadané děti?“ Paní Niederlová se trochu zapýřila a odpověděla: „Popravdě, je mi s těmi hrnci občas nevěrný.“

Čím víc se vzdaloval kočár, tím víc se obě rodiny dotvrzovaly v tom, jak jsou ti druzí příjemní, přátelští lidé, a vzájemně chválily krásné vlastnosti. Jak se ten profesor nevynášel a všechno tak pěkně vysvětlil, že tomu hned rozuměli. Nebo jak tý Betyně dal zlaták za ty její slzy, dyť je to velký peníz. A druzí si pochvalovali vřelé pohostinství, úpravnost statku, v prostotě krásný interiér, zájem o poznání a zdravé úsudky, a hlavně vztah k vlasti a národu. „Nediv se,“ řekla paní Niederlová, „vždyť oni drží hroudu.“

Pokud by si někdo myslel, že jsem si celý průběh a kolorit návštěvy vymyslel pro zábavu čtenářů a že pravda je jen suché jádro, že se totiž prof. Niederle náhodně setkal v únětickém statku s prehistorickými urnami a vzešel z toho významný objev, bude na velkém omylu. Jednoho ze synů tehdejšího nálezce jsem dobře znal, protože navštěvoval mé rodiče. Ten jednou vyprávěl zmíněnou příhodu, u které byl, protože na mém stole ležela učebnice archeologie otevřená na kapitole „Únětická kultura popelnicových polí“. Lidé se tehdy k sobě tak hezky chovali.

Moderní doba vnesla do praxe žárových hrobů novinky. Jednak jde o přání zesnulých, aby polovina popela byla vysypána do jamky na přesně určeném místě někde v lesích, skalách či u vodních toků, tam bez označení, a druhá byla uložena v kolumbáriu některého hřbitova, popř. aby ji rodina měla doma. Představa, že mám doma půlku dědečka, ale nevím jakou, mi připadá bizarní a poněkud morbidní.

Jasně definovanou novinkou s přesně stanoveným obřadem je rozptýlení. Můj odsouzeníhodný staromódní názor je mým pevným přesvědčením. Už samo označení způsobu mi připadá vzhledem ke starším významům daného slova podivné. *Rozptýlit* někoho znamená *vyvést ho z trudomyslné nálady nebo z nudy*. U nebožtíků může jít o obojí. Rozptýlení, na které jsme zváni, se může vztahovat na pozůstalé a smuteční hosty.

Přejdeme k obřadu. U rozptylového paloučku nejprve zazní řeči. Pověštině nejsou takové, že bychom se při nich nějak zvlášť rozjařili. Poté se objeví obřadník v bílých gumovkách a bílých rukavicích a přinese zavřenou urnu k pozůstalým, aby se mohli rozloučit. Nastane žehnání, líbání a hlazení urny. Když to skončí, převezme urnu a pokloní se rodině. Otočí se ke kříži či nějakému smutečnímu sloupu a opět se ukloní, tj. vystrčí na přítomné zadnici. Začne otvírat urnu a v tu chvíli začnou trávnick rosit k tomu určené trysky, čímž pochopíme obuv obřadníka. Začne rozsypávat popel. Když se zdvihne i jen jemný větřík, je popel odnášen pryč, často i mimo palouček. Zafouká-li směrem k přítomným, musí si nebožtíka oprašovat z oděvu. Za velkého větru se obřad odloží nebo nastoupí asistence s velkými slunečníky nebo plachtami na tyčích. Protože ve městech mohou kolem hřbitova s rozptylovým paloučkem stát obytné domy s více patry, stěžují si obyvatelé, že nemohou větrat, protože by museli pořád utírat prach nebo luxovat nebožtíky a následně je vytrépat z hadru na ulici nebo je odnášet v pytlíku vysavače do popelnice směšného odpadu. Pietu tohoto pohřbívání nejsem s to pochopit.

Vedle výše popsaných způsobů existují i méně užívané pohřby, a to do dalších dvou živelů. Za pohřby do vzduchu považují mnozí badatelé pohřby v Tibetu, kde v kruhu pozůstalých a přátel zesnulého, které je dosti vzdálené, aby nerušili, je obnažené tělo exponováno supům, kteří s jeho částmi vzlétnou a pak na příhodném místě sežerou. Lebku a velké kosti rodina zakope nebo nechá vyschnout na povrchu. Považují tento názor za hodně přitažený za vlasy, přestože je to jeden ze způsobů, kde likvidace mrtvol je přenechána dravcům. V řadě kultur se setkáváme s tzv. Horami či Kopci mlčení. To byla místa, kde se pravidelně předkládala dravcům těla nebožtíků, tedy jakési hřbitovy. Na jejich úpatí se konaly různé rituály spjaté se vzpomínkou na předky.